

CRÒNICA

1. Activitats commemoratives lul·lianes a Mallorca

Les activitats per commemorar la festa del beat Ramon de 2017 a Palma foren dues, que comentam a continuació.

Presentació de la sèrie d'animació del LADAT. Dia 29 de novembre de 2017 el teatre Xesc Forteza de Palma es va vestir de gala per acollir la presentació d'un dels projectes més ambiciosos que es gestaren per a la commemoració de l'Any Llull. Es tracta de la sèrie infantil d'animació «Ramon Llull», un projecte de la unitat LADAT d'Animació i Tecnologies de la UIB, que ha comptat amb la col·laboració de la Càtedra Ramon Llull i que té per objectiu fer conèixer la figura de Ramon Llull entre el públic més jove. S'hi presentaren els dos primers capítols d'una sèrie que consta de set i que se situa cronològicament en la darrera estada de Ramon Llull a Mallorca, període durant el qual el protagonista coneix Lluís, un ninet d'onze anys ben espavilat que entra al recinte de la Real quan li fuig la cusseta Lluna. Aleshores, un provecte Ramon Llull, caracteritzat amb hàbit franciscà i barba blanca, comença a narrar la biografia pròpia al nin, com un padrí que conta una rondalla a un net.

En la presentació hi participaren el rector de la Universitat de les Illes Balears, Dr. Llorenç Huguet; el creador i director del LADAT i de la sèrie, Dr. Juan Montes de Oca; i qui signa aquestes línies. El públic, acompanyat de les principals autoritats governamentals, acadèmiques i eclesiàstiques de l'illa, es mostrà entusiasmat amb un projecte captivador i visualment molt atractiu, que serà emès per la televisió pública de les Illes Balears i que tindrà la corresponent equivalència en publicacions diferents (contes il·lustrats i materials didàctics) i figuretes perquè els més menuts hi puguin jugar. En trobareu més informació a: <<http://ladat.es/tag/ramon-llull/?lang=ca>> (març de 2018).

Ramon Llull a ritme de glosa! Dia 14 de desembre de 2017 va tenir lloc a la sala d'actes del col·legi de Sant Francesc de Palma la presentació de les novetats lul·lianes de l'editorial Barcino, és a dir, el *Llibre d'amic i amat* en català actual, el *Romanç d'Evast e Blaquerna* i el *Llibre de meravelles*. L'acte, presentat per la directora de la Fundació Carulla, Marta Esteve, comptà amb la

participació de Joan Santanach i de Sebastià Alzamora. Santanach explicà la rellevància i l'actualitat de l'obra de Llull, així com la particular preocupació per la difusió de l'obra pròpia. S'establí seguidament un diàleg amb Sebastià Alzamora, que glosà les peripècies que com a adaptador al català contemporani hagué de realitzar en la labor corresponent del *Llibre d'amic e amat*. En la segona part de l'acte, els joves glosadors de l'Associació Cultural de Glosadors de Mallorca demostraren la seva habilitat per a la improvisació oral: Ramon Llull i la seva obra n'era el fil conductor, que serví per posar al dia qüestions polítiques i culturals candents. Pau Rierol, Miquel Àngel Adrover, Cati Eva Canyelles, Maribel Servera i Mateu Xuri delectaren els assistents amb la versificació agosarada i ben esmolada en més d'una ocasió. En conjunt, un acte de presentació solemne i contundent, que lligà la tradició lul·liana amb la saba viva, jove i potent d'una nova fornada de glosadors i que sens dubte confirmà la vigència i l'actualitat del pensador medieval.

En trobareu més informació a: <<http://bloc.elsamicsdelsclassics.cat/leditorial-barcino-presenta-novetats-llull-palma-mallorca/>> (març de 2018).

Maribel Ripoll Perelló

2. Attivita' del Centro Italiano di Lullismo (E. W. Platzeck) - Pontificia Università Antonianum. Roma

2016-2017

Come di consueto è stato tenuto il corso «Introduzione a Raimondo Lullo» presso la Scuola Superiore di Studi Medievali e Francescani.

Numerose sono state le attività organizzate dal Centro Italiano di Lullismo (CIL), in occasione del centenario della morte di Raimondo Lullo e quelle a cui ha partecipato: *Ramon Llull. Vida y Obras*, XXIX Salone Internazionale del Libro, Torino, 15 maggio 2016, dove sono intervenuti Alessandro Tessari, Marta Romano, Sara Muzzi; Giornata di Studio su Ramon Llull per il VII centenario della morte, in collaborazione con la Sapienza Università di Roma, Roma, 21 settembre 2016, con relazioni di Pietro Messa, Maurizio Cambi, Sara Muzzi; «Raimondo Lullo: il mistico che amava la logica», Festival della letteratura, Mantova, 14 settembre 2016, Tavola rotonda con Franco Cardini, Federica D'Amato, Sara Muzzi; «El Llegat de Ramon Llull. Simposi internacional», 29-30 settembre 2016, Palma di Maiorca, con relazioni di Xavier Calpe e Sara Muzzi.

Il CIL era presente all'esposizione «Ramon Llull. 700 anni di missione», Roma, Palazzo della Cancelleria, inaugurazione 5 ottobre 2016.

Presso la Pontificia Università Antonianum è stata ospitata la mostra «Raimundus, christianus arabicus» per la commemorazione dei 700 anni della morte di Raimondo Lullo. Durante l'esposizione, che è stata aperta da febbraio ad aprile del 2017, sono stati organizzati diversi incontri dedicati alla mariologia (Stefano Cecchin), al *Blaquerna* (Amando Trujillo), al *Libro dell'Amico e dell'Amato* (Federica d'Amato), allo Scoto-lullismo (Rafael Ramis, Xavier Calpe, Sara Muzzi).

Il 17 maggio 2017 presso il Collegio S. Isidoro (Roma, via degli Artisti, 41) è stata realizzata la visita a «Il fondo lulliano della Biblioteca Wadding».

Il 19 maggio il prof. José Martínez Gazquez ha tenuto una lezione pubblica su «Le glosse nei manoscritti delle traduzioni latine del Corano».

Il 19 maggio si è svolta la XVI Giornata del Centro Italiano di Lullismo con l'intervento di Marta Romano, «Iniziative del centenario lulliano» e di Pere Villalba i Varneda, «Prospettive di ricerca dopo il centenario: la *Tabula generalis*».

2017-2018

«Raimondo Lullo tra storia e codicologia» è stato il tema del seminario tenuto da Sara Muzzi e Antonio Ciceri, presso la Scuola Superiore di Studi Medievali e Francescani.

La rivista *Antonianum* ha pubblicato un secondo numero monografico su Raimondo Lullo, *Lullo, laicus illuminatus*, *Antonianum* 92 (2017), recensito su *L'Osservatore Romano*: G. Buffon, «Lullo maestro di dialogo», in *L'Osservatore Romano*, 30 marzo 2018, p. 4.

Il 2 ed il 3 marzo 2018, Xavier Calpe ha partecipato al Congresso Luliano, «Ramon Llull y el Lulismo», Santuario di Cura, Maiorca, con una relazione sul tema «Sentido histórico y perspectivas del escoto-lulismo: la relación entre la metafísica de Escoto y los fundamentos del Ars luliana».

Il 24 maggio 2018 ha avuto luogo l'annuale giornata del CIL con la presentazione del volume Raimondo Lullo, *Libro di Santa Maria*, a cura di Simone Sari, Milano 2017. Sono intervenuti: Elena Tealdi, «Le opere di Lullo nella collana Letture cristiane del secondo Millennio delle Paoline Editoriale Libri»; Simone Sari, «Una mariologia per laici»; Stefano Cecchin, «Influssi e posterità della mariologia di Lullo». La giornata si è chiusa con una tavola rotonda dedicata a «Lullo, laicus illuminatus», in margine alla raccolta di articoli pubblicata in *Antonianum* 2017. La cronaca della giornata è in corso di pubblicazione sulle riviste *Antonianum* e *Frate Francesco*.

Sara Muzzi

3. Congrés «Ramon Llull i el Lul·lisme», Randa (TOR)

Els dies 2 i 3 de març de 2018 se celebrà a Randa un congrés titulat «Ramon Llull i el Lul·lisme», organitzat pel Tercer Orde de Penitència de Sant Francesc de la Província Espanyola de la Immaculada Concepció, en col·laboració amb el Bisbat de Mallorca i Spiritual Mallorca. L'acte comptà amb una participació notable, atès que el tema era prou especialitzat.

A les 11 h del dia 2 es va inaugurar el Congrés per part del P. Provincial del TOR, Fra Jaume Puigserver, el bisbe de Mallorca, la batlessa d'Algaida i el Dr. Lucio Marcos Nontol, TOR, que feu de coordinador d'aquestes jornades. Seguidament el Dr. José Aragüés (Universitat de Saragossa) pronuncià la ponència inaugural, «Artifícios narrativos de Ramon Llull», seguida amb molt d'interès per part del públic.

Després de dinar va intervenir el Dr. Antonio Bordoy (Universitat de les Illes Balears) amb una ponència titulada «Ramon Llull y la modernización de la ciencia medieval», que va despertar també molta curiositat per part dels oients. Seguidament el Dr. Joan Andreu (CETEM - ISUCIR) parlà d'«Identidad, alteridad y transcendencia en el libro *Amic e amat*» i la jornada cloqué amb la intervenció del Dr. Lucio Nontol, TOR, «Algunos aspectos morales del *Felix o Libro de las maravillas* de Ramon Llull», dues intervencions amb un refinat sentit teològic i pastoral, que fou ben apreciat per molts dels religiosos i laics presents.

El dia 3 es dedicaren els parlaments al lul·lisme. Encetà el torn de ponències el Dr. Xavier Calpe, OFM (Pontificia Universitat Antonianum - Roma), amb una exposició densa, però plena de troballes, exposada de forma molt didàctica: «Sentido histórico y perspectivas del escoto-lulismo: la relación entre la metafísica de Escoto y los fundamentos del Ars lulliana». Seguidament va intervenir el Dr. Rafael Ramis Barceló (Universitat de les Illes Balears - IEHM), que havia de parlar del tema «El lulismo en *Typus omnium scientiarum* de Egidio Moncourt», però que, per petició dels franciscans del TOR, va dedicar la seva exposició a parlar del lul·lisme i el franciscanisme a Randa durant els segles xv i xvii.

La cloenda va córrer a càrrec del Dr. Josep Amengual i Batle, MSSCC (Monestir de la Real), «Els començaments de la historiografia general mallorquina i la causa de Ramon Llull. El pont entre els segles xvi i xvii», en la qual es va insistir en el paper de Guillem Caselles en l'origen de l'antilul·lisme modern. Val a dir que durant l'exposició del P. Josep Amengual el subministrament de l'electricitat es va interrompre i els assistents quedaren a les fosques. Sort que el P. Amengual tenia llum de sobres per il·luminar l'auditori, parlant especialment de les traves a la doctrina del Doctor Il·luminat.

La cloenda, per la manca d'electricitat, fou més ràpida del que estava pre-

vist, però, no per això, poc científica, amb el to humà i el caliu que els franciscans imprimeixen a les seves actuacions. Després d'una oració i la benedicció del bisbe, Mons. Sebastià Taltavull, els ponents i bona part del públic dinaren plegats i seguiren parlant de Ramon Llull.

Cal felicitar els ponents i el públic pel bon ambient, i molt especialment Fr. Lucio Marcos Nontol, que vengué expressament des de Nova York per a coordinar aquestes jornades. Tant de bo sigui la primera de moltes trobades lul·lianes a Randa!

Rafael Ramis Barceló

4. Atividades acadêmicas no Brasil durante as comemorações do sétimo centenário da morte de Raimundo Lúlio

Ao longo do *Any Llull 2015-2016*, foram promovidas no Brasil uma série de atividades sobre diversos domínios do pensamento luliano. Seguem abaixo alguns dos trabalhos brasileiros mais representativos do período em questão.

No primeiro semestre de 2015, Prof. Esteve Julent do Instituto Brasileiro de Filosofia e Ciência Raimundo Lúlio (IBFCRL) apresenta a conferência «A filosofia da linguagem de Raimundo Lúlio» na X Semana de Filologia da Universidade de São Paulo (USP).

No segundo semestre de 2015, a Dra. Paula Carolina Teixeira Marroni defende a tese de doutorado *O Livro da Ordem da Cavalaria de Raimundo Lúlio: uma proposta de educação social pautada no modelo de conduta virtuosa* na Universidade Estadual de Maringá (UEM) e apresenta a comunicação «A educação do Corpo e a educação para a vida: o olhar sobre a educação do cavaleiro medieval por Raimundo Lúlio», em conjunto com a Profa. Terezinha Oliveira (UEM), no XXVIII Simpósio Nacional de História da ANPUH. No mesmo período, Prof. Ricardo da Costa publica o artigo «O Diálogo no limite: a disputa entre Pedro e Ramon, o superfantástico (1311)» no número 21 da revista *Mirabilia*.

No primeiro semestre de 2016, os professores Jean Hubert Cormier da Universidade de Brasília (UnB) e Esteve Julent (IBFCRL) publicam pela editora do IBFCRL a primeira tradução em língua portuguesa com introdução e notas do *Livro contra o Anticristo* de Raimundo Lúlio.

No segundo semestre de 2016, Prof. Julent publica o artigo «Raimundo Lúlio e o *Livro contra o Anticristo*» no número 23 da revista *Mirabilia*. Já no número 12 da revista *TeoLiterária*, o Ms. Robson Rafael Nascimento publica o artigo «O Ideal de Cavalaria Medieval d'*O Livro da Ordem de Cavalaria*, de Raimundo Lúlio, n'*Os Lusíadas*, de Luís de Camões».

Guilherme Wyllie

5. DIA-LOGOS. Ramon Llull & die Kunst des Kombinierens

Exposició al ZKM / Center for Art and Media Karlsruhe (17 de Març - 5 d'Agost 2018)

Curadors: Amador Vega, Siegfried Zielinski, Peter Weibel.

Es tracta d'una versió ampliada de l'exposició que es va poder veure al Centre de Cultura Contemporània de Barcelona (CCCB) entre els mesos de juliol i desembre de 2016, coincidint amb el 700 Aniversari de Ramon Llull. En un espai de 2000 m² l'exposició es distribueix en diferents subespais.

Com a introducció a l'exposició, una instal·lació visual dels *Noms de Déu* de l'artista txec Michael Bielicky acompanya el recitat d'*Au dieu inconnu* de l'obra del dramaturg Valère Novarina.

1) «*Entremons*»: *ciència d'Orient i Occident*. Aquesta secció, que articula el context històric i doctrinari de l'època de Llull, a més d'exposar el manuscrit original del *Breviculum* de Karlsruhe (que es conserva a la Badische Landesbibliothek d'aquesta mateixa ciutat), presenta, en diferents pantalles, l'animació digital d'aquest còdex meravellós segons el treball dut a terme per un equip de l'Escola Superior Politècnica de la UPF. Com a fet molt singular s'exposen, a més, els diferents manuscrits de l'*Ars brevis*: llatí (Munic), hebreu (Nova York) i un escanejat del ms. àrab d'Alep. També es poden veure, en original o en projecció, obres de Nicolau de Cusa, Abraham Abulafia, Yehudah ha-Levi, en les traduccions de Franz Rosenzweig, etc.

2) *Variantology*. És la secció dedicada al que podríem anomenar artefactes algorítmics i a la complexitat semiològica, amb obres de Kircher, Leibniz i amb instal·lacions amb música de John Cage, i escultures digitals de Ralf Baecker o Philipp Goldbach o les maquetes de l'arquitecte Daniel Libeskind (Reading Machine, Memory Machine, Writing Machine i Virtual House), entre d'altres artistes.

3) *Poètiques del coneixement*. Aquesta secció recull obres del mateix Llull, així com de Verdaguer, Cirlot, Dalí, Yturralde, Oteiza, Sol LeWitt, Manfred Mohr, Jeffrey Shaw, etc.

4) *L'escala del cosmos*. Aquesta secció mostra obres de David Link, Antoni Tàpies, Anselm Kiefer, Perejaume i manuscrits d'Arnold Schönberg, entre moltes altres materials i documentació.

El mes d'octubre de 2018 està prevista una exposició de format més reduït, però en la mateixa línia, a l'ArtLab del Politècnic de Lausanne.

Amador Vega

6. Ramon Llull a la Sagrada Família de Barcelona

El 17 de març de 2018 la Basílica de la Sagrada Família va acollir un concert de Setmana Santa en el curs del qual es va interpretar la *Cantata de Randa*, concert simfònic del mestre Salvador Brotons, opus 135, a partir del llibret de Neus Dalmau. El text de la Cantata, que evoca la biografia, l'espiritualitat i l'obra de Ramon Llull, va ser repartit entre el públic en format de fulletó per tal de donar accés al recitats i als cants que es combinaven amb una música simfònica de gran envergadura, alhora matisada i brillant. L'autora del llibret va actuar de rapsoda al costat de la soprano Maria Camps i del baríton Xavier Mendoza. Salvador Brotons va dirigir la seva pròpia composició, que comptà amb les veus del Cor de cambra de Sant Cugat i amb dos conjunts instrumentals, el de la Polifònica de Puig-Reig i el de l'Orquestra Simfònica de Sant Cugat. La celebració musical va anar precedida d'una breu homilia de l'arquebisbe de Barcelona, Joan Josep Omella, pròpia de la preparació litúrgica de la Setmana Santa.

Lola Badia

7. Trobada d'estudis a Valldemossa en ocasió del 90è aniversari del professor Anthony Bonner (3-5 d'abril de 2018)

El passat mes d'abril se celebrà a Valldemossa, Mallorca, una reunió del Centre de Documentació Ramon Llull de la Universitat de Barcelona, a la qual s'havien convidat altres col·legues per commemorar el norantè aniversari del professor Anthony Bonner. L'acte tingué lloc a la Casa de l'Espiritualitat de les Religioses de la Puresa de Maria i consistí en una successió de diverses ponències a l'entorn de la figura de Ramon Llull i la seva obra.

La reunió s'inaugurà el 3 d'abril a la tarda amb una intervenció del mateix Anthony Bonner i Albert Soler, que portà per títol «Ramon Llull i la recerca d'un llenguatge intel·lectual artificial: del *Llibre de contemplació a l'Art*». Ambdós convidaren l'auditori a reflexionar sobre les estratègies lul·lianes per transcendir el llenguatge natural i la funció de les figures de l'Art en relació amb aquest objectiu. La segona intervenció anà a càrrec de Josep E. Rubio (Universitat de València), que comentà alguns aspectes de la problemàtica relativa a la significació intel·lectual del discurs lingüístic en Llull, un discurs que, des del punt de vista retòric, es plasmaria en dos nivells: un en què predomina la *brevitas* i un altre, més prolix en paraules, de caràcter exeegètic i sovint didàctic.

El dia següent encetà la sessió Jordi Gayà (Maioricensis Schola Lullistica) amb una anàlisi comparativa d'alguns passatges de la versió catalana

i de la versió llatina del *Llibre de contemplació*; remarcà especialment les nombroses cites d'autoritats que s'introdueixen en la segona respecte de la primera i que contribueixen a una desvernacularització del text. Després fou el torn de Pere Rosselló (Universitat de les Illes Balears) amb una ponència que portava per títol «Ramon Llull, l'arxiduc i els poetes romàntics de Mallorca» i que repassà la influència del beat en els poetes illencs de la Renaixença; assenyalà la simplificació i la tipificació que s'opera en la figura de Llull i, alhora, apuntà la tasca de difusió i canonització del personatge. El seguí la conferència de Lluís Cabré (Universitat Autònoma de Barcelona), que fou llegida per Arnau Vives *in absentia* de l'autor. Aquesta tractà sobre la gran influència que exerciren les figures sobretot de Ramon Llull però també d'Ausiàs March en el pensament literari i en l'obra del poeta J. V. Foix. A continuació, Simone Sari (Universitat de Barcelona) analitzà quins gèneres poètics esmenta Llull a la seva obra i concloué que el beat té en la seva memòria algunes fórmules trobadoresques que emprà per convertir-les a la primera intenció. Anna Fernández Clot (Universitat de Barcelona) parlà de com identifica Llull les seves obres en vers en relació amb els gèneres de la tradició: resolgué que hi ha una relació entre la forma de designació del text i la funció de l'obra.

L'última conferència, que anà a càrrec de Lola Badia (Centre de Documentació Ramon Llull), tractà sobre les edats de la vida enteses com a categoria del pensament i sobre la manera com aquestes han estat tractades al llarg de la història. Des d'aquesta perspectiva, Badia analitzà les diferents etapes de la vida de Ramon Llull, en la realitat històrica i en la realitat literària de les seves obres. En finalitzar les conferències, el professor Bonner feu un discurs d'agraïment a tots els presents.

L'endemà, els assistents al congrés visitaren la Cartoixa de Valldemossa, antic palau de descans de la dinastia mallorquina que Jaume II feu construir l'any 1309 per al seu fill Sanç. Després de tres dies d'intensa immersió en l'univers lul·lià i d'un agradable intercanvi d'idees i coneixements, la tarda del dia 5 d'abril es donà per acabada la trobada de Valldemossa.

Marta Vila i Alba Romanyà

8. *Las artes de Ramon Llull (Book-App)*¹

Idea original, edición, textos, notas, selección de imágenes y recursos web: José Higuera Rubio.

Desarrollador/Designer: Sabrina Guzmán - Capicúa Studio.

Sponsors: Nando & Elsa Peretti Foundation - Barcelona, Fundação de Ciência e Tecnologia (Portugal), Universidade do Porto - Instituto de Filosofia, Universidad Complutense de Madrid - Departamento de Historia de la filosofía, Estética y Teoría del conocimiento.

Gestión y lanzamiento del App: Universidad Complutense de Madrid - TICs Department - Alberto Banet.

Creative Commons License / Reconocimiento-No Comercial-Compartir Igual 4.0 Internacional.

Enlaces para descarga libre:

<<https://www.ucm.es/apps>>

<<https://play.google.com/store/apps/details?id=es.ucm.fl.lullars>>

<<https://itunes.apple.com/es/app/lull-ars/id1347105603>>

La lectura en dispositivos digitales es transmediática, lo que facilita el acceso a una gran variedad de contenidos. Sobre todo cuando se trata de autores medievales que —como es el caso de Ramon Llull— cultivaron distintos géneros y múltiples formas de diseminación del conocimiento. La sorprendente compatibilidad entre la recepción transversal de la información, que experimentamos en la actualidad, con el proyecto luliano de disposición universal de contenidos en diversos formatos, lenguas, géneros e instrumentos, estuvo —en este último caso— orientado al enriquecimiento de la vida intelectual de aquellos que rondaban las fronteras del *studium* medieval. Un hecho que justifica, en mi opinión, el lanzamiento de este Book-App, aprovechando la ocasión del año luliano (2015-2016).

Se trata de una presentación compendiosa de la obra filosófica y literaria del polígrafo mallorquín, a través de cinco representaciones de la cosmovisión medieval, vigentes en nuestra época, que en igual número de capítulos nos presentan un excursus abreviado por el perfil intelectual de uno de los pensa-

¹ Book-App para dispositivos móviles (teléfonos-tablets) en formato IOS (Apple Store) y Android (Google play). ISBN 978-84-09-00011-1. Asociado a los proyectos: *The Reconstruction of the 'Tree of Knowledge': Historical Contingencies and Textual Transformations*, Instituto de Filosofía-FLUP/FCT/SFRH/BPD/102536/2014; *Critical Edition and Study of the Works Attributed to Petrus Hispanus I*, Instituto de Filosofía-FLUP/ FCT: PTDC/MHC-FIL/0216/2014; *From Data to Wisdom. Philosophizing Data Visualizations in the Middle Ages and Early Modernity (XIIIth-XVIIth)*, Instituto de Filosofía-FLUP/FCT/Portugal 2020/SAICT 2017/029717.

dores y escritores más relevantes de la región ibérico-mediterránea durante el siglo XIII. Los capítulos son:

i) El *árbol*. Esta representación del conocimiento es usada como un dispositivo para el ordenamiento y la portabilidad del conocimiento. Es, con diferencia, el símbolo más utilizado para el aprendizaje en el mundo medieval y en las enciclopedias de la modernidad temprana. En nuestros días el árbol es un método algorítmico de ordenación de datos, además de ser utilizado en la descripción de las redes neuronales.

ii) El *caos*. Es un concepto cosmológico clásico reelaborado por los medievales para mostrar la compatibilidad entre la filosofía natural y la interpretación del Génesis. Llull lo utiliza en este sentido durante el siglo XIII, una época caracterizada por una agria disputa acerca de la eternidad del mundo y la permanencia de la materia. En nuestros días se trata de un concepto físico-matemático que estructura aquellos fenómenos cuyos parámetros –en apariencia– son inesperados e irregulares. Se trata de una categoría básica en la predicción de eventos en la biología, la meteorología y la física.

iii) La *fantasía*, o la capacidad presentar imágenes. Es una región del cerebro en la cual, según las fuentes aristotélico-galénicas, se sitúa el punto de encuentro entre los procesos sensitivos e imaginativos del alma. Los medievales se apropiaron de esta descripción de la fisiología cerebral y estudiaron el rol de la *fantasía* en la abstracción. La proyección de imágenes es una característica de nuestra época, dada la gran cantidad de dispositivos que se valen de este procedimiento para transmitir información.

iv) El *Arte*. Para los medievales, que siguen la definición isidoriana transmitida por fuentes latinas, es el conocimiento de un conjunto de principios orientado hacia un fin. El *arte* resulta semejante a nuestra actual «ciencia aplicada», pero en el caso de Llull el *ars* parte de la vida contemplativa para instalarse en la formación filosófico-científica, buscando la resolución de las diferencias teológicas. La concepción medieval de *arte* sugiere, por su finalidad y los resultados propuestos por Llull, un gran desafío para nuestra idea de innovación tan ponderada en nuestros días.

v) El *diálogo*. Como género literario fue reelaborado por Ramon Llull en distintos contextos y representado en inusuales personalidades –entre las que se incluyó a sí mismo– para escenificar el contacto de culturas, naciones históricas y personalidades, que van desde los ermitaños, los elementos, hasta las fuerzas meteorológicas o las inteligencias separadas. La riqueza argumentativa, elaborada por cada personaje y diálogo, es introducida por un aturdido e inclemente estado de confusión, denunciado por Llull, matizado luego con inusitados y parabólicos momentos de reflexión.

A estos capítulos los acompañan otros recursos como: una línea de tiempo que muestra momentos claves de la biografía de Ramon Llull y de la secuencia de sus obras establecida por los especialistas; una infografía del lulismo que muestra la resonancia de la obra luliana en un modesto balance numérico; el documental «Ramon Llull: un uomo del nostro tempo» realizado por la Fundación Nando & Elsa Peretti y los fondos de su particular proyecto «Ramon Llull, 2014-2018», coordinado por Alessandro Tessari; un índice de los manuscritos utilizados; una breve bibliografía y una lista de recursos web sobre el pensamiento luliano. Finaliza este libro con una nota, a manera de colofón, escrita por el mismo Alessandro Tessari, quien, además, es el guía y narrador del documental citado antes.

José Higuera

9. Manícula. Taller d'edició i anotació de textos (<http://manicula.narpan.net>)

Les tasques de preparació d'una edició crítica o anotada o d'una traducció d'un text antic, que són llargues i costoses, han quedat sempre fora de l'abast del públic potencial al qual s'adrecen: els editors només divulguen els resultats del seu treball en forma de llibre ja acabat i amaguen totes les incidències que ha tingut el seu treball fins a arribar a aquest punt final; de manera que el lector ho ignora tot sobre el procés que ha fet possible que tingui una determinada obra entre les mans. No es té en compte que l'elaboració d'una edició crítica, d'una edició anotada o d'una traducció d'un clàssic té un interès intrínsec perquè aquestes són feines apassionants que, per aquells que les duen a terme, acaben constituint una veritable aventura intel·lectual.

El projecte Manícula, que desenvolupa el Centre de Documentació Ramon Llull de la Universitat de Barcelona en col·laboració amb l'Editorial Barcino de la Fundació Carulla, convida el públic lector a entrar al taller en el qual s'elaboren aquestes tasques, a conèixer-ne l'elaboració i, fins i tot, a participar-ne. Manícula vol fer visibles les tasques d'edició, d'anotació i de traducció que es duen a terme a les dues entitats esmentades. Es pretén la divulgació de les incidències, les troballes, les dificultats, les curiositats, etc. que es produeixen en el dia a dia de la feina dels filòlegs que treballen a les dues institucions.

D'altra banda, Manícula és un projecte que vol implicar-se en la formació d'estudiants de batxillerat i d'universitat i interessar-los pels clàssics i la filologia, de manera que els sentin més propers.

Manícula té tres àmbits d'actuació: el Taller d' anotació de textos, el web Manícula i la divulgació a les xarxes socials.

a) Taller d' anotació de textos

El Taller d' anotació de textos és una interfície de treball col·laboratiu de tipus wiki, creada *ad hoc*, que permet la redacció de notes referides a paràgrafs (o versos) d'obres publicades a la Biblioteca Barcino. Un projecte d'aquesta naturalesa és una innovació absoluta tant en l'àmbit acadèmic –per la concepció de l' anotació com un treball col·laboratiu *in progress* que té una divulgació durant el mateix procés–, com en l'àmbit editorial –pel tipus d'interacció que proposa entre el llibre en paper i l'aparat d' anotació digital en procés de creació, modificació i millora permanent.

b) Web Manícula

El web Manícula recopila i organitza continguts relacionats amb l'edició, l' anotació i la traducció de textos. En aquest web hom trobarà tres tipus de continguts:

- Articles informatius: expliquen novetats que es van produint en relació amb els processos d'edició, anotació o traducció que s'estan duent a terme. Hom troba aquests articles a la pàgina d'inici per ordre d'aparició, però també als diferents apartats del web segons la categoria a què pertanyen. Van sempre emmarcats en requadres de colors diversos.
- Articles formatius: expliquen en què consisteix l'edició o l' anotació de textos, els diferents tipus d'edicions o de traduccions que hi ha, donen exemples extrets de les col·leccions de Barcino, proposen criteris, etc. En aquests apartats, la informació està pensada per ser estable i s'ofereix de manera que el lector pugui optar per una ampliació progressiva de coneixements.
- Anotacions: són les notes que provenen del Taller d' anotació de textos i que s'ofereixen vinculades a una determinada obra. En aquests moments només se n'ofereixen del *Romanç d'Evast e Blaqueria* de la Biblioteca Barcino. Hi ha també entrades del Glossari temàtic, que són continguts enciclopèdics que poden anar enllaçats amb diverses notes.

c) Divulgació a les xarxes socials

Les informacions i les anotacions del web Manícula han de ser objecte de divulgació mitjançant les xarxes socials vinculades a l'Editorial Barcino,

el Centre de Documentació Ramon Llull, la Fundació Carulla i la Universitat de Barcelona. D'aquesta manera s'assegura que les novetats arriben al públic lector potencial.

Albert Soler

10. Recordatori de Jaume Riera i Sans (1941-2018)

Format com a hebraïsta a la Universitat de Barcelona, hi va obtenir la llicenciatura en Filosofia i Lletres l'any 1969. Més tard, va ingressar al Cuerpo Facultativo de Archiveros, Bibliotecarios y Arqueólogos i va obtenir plaça d'arxiver al més important dels arxius històrics del país, el que a ell li agradava d'anomenar per l'antic nom d'Arxiu Reial de Barcelona, que des del segle XIX es coneix com a Arxiu de la Corona d'Aragó. En va ser el secretari, i també el responsable de la secció principal, la Cancelleria reial, que, com el mateix arxiu, segurament ningú no ha conegut millor que ell.

L'interès per l'herència dels jueus catalans el va portar a impulsar la fundació de l'Associació d'Estudiosos del Judaisme Català (1985), precedent de la Societat Catalana d'Estudis Hebraics, filial de l'IEC, de la qual va ser el primer president, i també la revista especialitzada *Calls* (1986-1990), a les pàgines de la qual va publicar una extraordinària bibliografia crítica del judaisme català, de gran utilitat per a molts camps de la recerca.

Les seves nombroses publicacions, sempre avalades per documents d'arxiu i l'estudi de còdexs, se centren en l'estudi documental dels autors catalans: des dels cartògrafs mallorquins Cresques Abraham i el seu fill Jafudà Cresques a l'estat de la qüestió, a partir del seu coneixement de la documentació reial, sobre la biblioteca del rei Martí. Alguns títols a destacar són: *El cavaller i l'alcajota. Un procés medieval* (1973), *La crònica en hebreu de la Disputa de Tortosa* (1974), *Cants de noces dels jueus catalans* (1974), *Catàleg d'obres en català traduïdes en castellà durant els segles XIV i XV* (1989), *Francesc Eiximenis i la casa reial: diplomataris 1373-1409* (2011), *Els jueus de Girona i la seva organització: segles XIII-XV* (2012), *Sodomites catalans: història i vida (segles XIII-XVIII)* (2014).

Per a l'edició de fonts, de les quals en va produir un bon nombre, va fundar i dirigir la Biblioteca Escrinys, una col·lecció de les Edicions del Mall dedicada a la publicació de textos catalans antics breus (1981).

Jaume Riera, pels seus posicionaments personals, mai no va voler completar el doctorat, però tot i així va ser mestre de doctors. La seva generositat amb els investigadors que acudien a l'arxiu era tan coneguda i apreciada com la seva intolerància amb la fenja mal feta i la deshonestat intel·lectual.

Ramon Llull no era un dels seus temes preferits però la seves contribucions a la història del judaisme català contenen dades rellevants per a l'estudi de les relacions de Llull amb els jueus.

Lola Badia